

Social communication of seniors

[Socialna komunikacia seniorov]

Ctibor Hatar

DOI: 10.18355/XL.2019.12.03.01

Abstract

The submitted study is the author's output from solving the research project VEGA no. 1/0001/18 called Preparation for aging and old age - possibilities of andragogical intervention. The study explains the concept of social communication that is perceived here as the key psychical need of people in the old age. The author looks at social communication from chosen sciences, and he deals, in more detail, with functions, motives, specific features, and barriers in social communication with seniors. He also offers possibilities of developing social communication in the senior age.

Key words: social communication, psychic needs of seniors, seniors, functions, motives, specifics, and barriers of social communication, possibilities of development of social communication

Abstrakt

Predkladaná štúdia, ktorá je autorovým výstupom z riešenia výskumného projektu VEGA č. 1/0001/18 s názvom *Príprava na starnutie a starobu – možnosti andragogickej intervencie*, približuje sociálnu komunikáciu ako kľúčovú psychickú potrebu osôb v seniorskom veku. Autor na sociálnu komunikáciu nazerá cez prizmu vybraných vied a bližšie sa venuje funkciám, motívom, špecifikám a bariéram sociálnej komunikácie so seniormi, ako aj možnostiam rozvíjania sociálnej komunikácie v seniorskom veku.

Kľúčové slová: sociálna komunikácia, psychické potreby seniorov, seniori, funkcie, motívy, špecifiká a bariéry sociálnej komunikácie, možnosti rozvíjania sociálnej komunikácie

Úvod

O sociálnej komunikácii v jej rozmanitých podobách sa neraz diskutuje ako o psychickej potrebe, o kľúčovej alebo sociálnej kompetencii či o interakčnom procese v spoločenskom živote každého človeka, seniorov z tejto skupiny nevynímajúc. Sociálna komunikácia sprevádza psychosociálny vývin každého jednotlivca od narodenia až po smrť (porovnaj napr. Langmeier, Krejcirova, 1998; Vagnerova, 2000), a zároveň sa svojím spôsobom priamo premieta v *spoločenských a občianskych kompetenciách* a v *kompetencii komunikovať v materinskom a cudzom jazyku*, o ktorých sa zmieňuje *Odporúčanie Európskeho parlamentu a rady o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie* vo svojej prílohe *Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie – európsky referenčný rámec*. N. Chomsky (1966, in: Vybiral, 2009: 48) chápe pod kompetenciou v psycholingvistickom kontexte schopnosť človeka v danom jazyku neobmedzene vytvárať nové vety. „Človek pozná a ovláda systém znakov, rozumie pravidlám jeho kombinatoriky, vie ho správne použiť a pozná, ak je použitý nesprávne“ (Vybiral, 2009: 48). Uvádzané vymedzenie akcentuje predovšetkým jazykový rozmer (sociálnej) komunikácie. Treba ale uviesť, že sociálna komunikácia má vo svojom základe aj sociálny rozmer, ktorý zdôrazňuje napr. M. Hupkova (2010: 141), keď uvádza, že sociálna komunikácia je jednou zo sociálnych kompetencií človeka. Na strane druhej V. Strnadova (2011: 26)

píše o sociálnej komunikácii ako o interakcii pomocou verbálnych alebo neverbálnych kódovaných symbolov.

Viaceré z popisovaných atribútov sociálnej komunikácie prezentujeme v našej štúdií, avšak s dôrazom na seniorský vek, hoci mnohé v práci citované publikácie sa (sociálnej) komunikácii venujú skôr všeobecne.

Sociálna komunikácia ako kľúčová psychická potreba seniorov

P. Hartl a H. Hartlova (2010: 433) definujú potrebu ako „stav človeka, ktorý znamená porušenie vnútornej rovnováhy (homeostázy) či nedostatok vo vonkajších vzťahoch osobnosti“. Azda najznámejšia sa javí hierarchia potrieb A. Maslowa, ktorý rozlišuje nižšie (fyziologické) a vyššie (psychogénne) potreby (Hartl, Hartlova, 2010: 179).

Samotná prax dosvedčuje, že potreby človeka variujú s jeho vekom, sociálnym statusom, zdravotným stavom a vplyvom mnohých ďalších vonkajších i osobnostných faktorov. Odchodom človeka z pracovného života, v dôsledku dosiahnutia starobného dôchodku, sa neraz od fundamentov mení jeho osobný i spoločenský život (viac o tom napr. Vagnerova, 2000; Balogova, 2005; Haskovcova, 2010; Krivohlavy, 2011; Kovac, 2013).

M. Vagnerova (2000: 467-470) bližšie špecifikovala psychické potreby seniorov (a zmeny v nich) v období ranej staroby, ku ktorým zaraďuje *potrebu stimulácie* (súvisí s dostatočným prísunom zmysluplných aktivít a podnetov, ktoré by staršieho človeka adekvátne napĺňali), *potrebu orientácie a učenia* (seniori musia hľadať nový životný štýl a učiť sa novým adaptačným stratégiám, potrebným pre zvládanie životných zmien), *potrebu aktivity* (nájsť pre staršieho človeka činnosti, ktoré by mohol vykonávať, a zároveň by sa pri nich cítil užitočný), *potrebu citovej istoty a bezpečia* (senior potrebuje byť niekam zaradený a ostatnými členmi spoločenstva akceptovaný), *potrebu seberealizácie* (hľadanie nového spôsobu seberealizácie a sebaoprotvrdenia) a *potrebu otvorenej budúcnosti* (seniori sa musia vyrovnáť s realitou, že už nebudú vykonávať profesijnú rolu a musia si nájsť iný zmysel svojho života).

Z výskumu, ktorý sme realizovali v takmer všetkých krajoch Slovenska v zariadeniach pre seniorov na vzorke 259 respondentov, ktorými boli inštitucionalizovaní seniori, vyplynulo, že *spoločenské posedenia* (50,97%), *spoločné stretnutia so seniormi z iných zariadení* (35,91%) a *hranie spoločenských hier* (31,66%) ako konkrétne podoby sociálnej komunikácie (resp. interakcie) patria k tým aktivitám, o ktoré prejavili seniorskí klienti najväčší záujem (Hatar, 2014: 43-44). Svojím spôsobom aj výskum N. Hrapkovej (2008: 32-33) na vzorke 841 respondentov, ktorými boli poslucháči U3V, resp. jej podobných inštitúcií z viacerých krajín, potvrdil, že respondenti vidia význam štúdia vo vyššom veku v tom, že, okrem iného, majú *sociálny kontakt a spoznávajú nových ľudí* (53 %). Aj výskum B. Balogovej (2008: 20), do ktorého sa zapojilo 51 študentov U3V PU v Prešove, dokazuje, že druhým najpočetnejšie zastúpeným motívom, prečo sa rozhodli pre toto štúdium, bolo *stretávanie sa s ľuďmi a nadobúdanie nových sociálnych kontaktov* (61 %).

Prax dosvedčuje, no túto skutočnosť potvrdzujú nielen už zmieňované, ale aj rôzne ďalšie výskumné zistenia (napr. Zimermanova, 2012; Lenhardtova, M. et al., 2015; Homolova, E., 2018), že starší ľudia sa zúčastňujú rozmanitých aktivít najmä kvôli sociálnemu kontaktu a sociálnej komunikácii, ktorá je jeho súčasťou. Preto zvlášť v tejto fáze života hrajú významnú úlohu rôzne pravidelné i príležitostné činnosti, na ktorých starší ľudia obligatórne alebo fakultatívne participujú. Tieto činnosti môžu mať tak súkromný (napr. starostlivosť o vnúčatá alebo o iných nesebestačných členov rodiny), ako aj verejný (napr. dobrovoľníctvo, záujmové inštitucionálne vzdelávanie) charakter.

Význam, špecifiká a limity sociálnej komunikácie so seniormi

Sociálna komunikácia má svoje miesto v rôznych oblastiach spoločenského života, a zároveň predstavuje predmet skúmania rôznych vied či vedných disciplín, ktoré na ňuazerajú cez vlastnú prizmu.

Sociológ B. Geist (1992: 175) uvádza, že „sociálna komunikácia je taká komunikácia, ktorej zmysel je orientovaný na partnera (jedinca, sociálny útvar, a pod.) rovnakého druhu, tzn., že je interakčným procesom vzájomného dorozumievania, ktorým sú medzi partnermi spravidla rovnakého druhu oznamované, príp. vymieňané konvencionálne znaky, platné v určitom referenčnom systéme významov, reprezentujúcich intendované významy“. Psychológovia P. Hartl a H. Hartlova (2010: 259-260) konštatujú, že sociálna komunikácia netkvie iba v obyčajnom prenose informácií, ale predpokladá aj (ich) porozumenie, v podstate predstavuje partikulárnu súčasť (prípád) interakcie (porovnaj tiež interakcia a sociálna interakcia: Hartl, Hartlova, 2010: 227). M. Gondova (1999: 16) taktiež píše, že „súčasťou sociálnej interakcie a percepcie je aj sociálna komunikácia“. Podobne sa zmieňuje o komunikácii a interakcii aj K. H. Delhees (1994: 12), ktorý vysvetľuje rozdiel medzi nimi, pričom raz popisuje interakciu a potom zase komunikáciu ako nadradený pojem. Autor sumarizujúci uvádza, že „pri komunikácii sú silnejšie zdôrazňované obsahy interpersonálnej situácie a ich význam pre interakčného partnera a pri interakcii vzťah medzi partnermi a jeho význam pre nich“ (Delhees, 1994: 12). V. Strnadova (2011: 26) poznamenáva, že „interakcia sa môže v pozitívnej podobe realizovať ako kooperácia alebo participácia, konsenzus (dohoda) alebo akomodácia (prispôsobenie). V negatívnej podobe ako kompetícia (súťaživosť), rivalita (súperenie), diskriminácia, konflikt alebo boj“.

Sociálna komunikácia, podobne ako pedagogická komunikácia, má niekoľko rovín, zjednodušene môžeme hovoriť o *obsahovej rovine*, *procesuálnej rovine* a o *vzťahovej rovine* (Gavora a kol., 1988, in: Sutakova, Ferencova, Zahatnanska, 2017: 15), i keď M. Hupkova (2010: 144) uvádza iba obsahovú (denotatívnu) a formálnu (konotatívnu) úroveň sociálnej komunikácie.

Ako sme už naznačili na inom mieste našej štúdie, sociálna komunikácia má pre seniorov veľký význam. Z. Vybiral (2009: 31-32) popisuje sedem funkcií komunikácie, a to *informatívnu* (informovať), *inštruktážnu* (inštruovať), *persuazívnu* (presvedčiť), *vyjednávaciú/operatívnu* (vyjednať, dohodnúť sa), *zábavnú* (pobaviť), *fatickú/kontaktnú* (kontaktovať sa) a *sebaprezenačnú* (predviesť sa) *funkciu*. J. Gabura (2010: 13), odvolávajúci sa na iných autorov, uvádza ďalšie funkcie sociálnej komunikácie, ako napr. *výchovno-vzdelávacia*, *socializačná*, *motivačná*, *uniková* a *ventilačná*, ktoré sa spolu s predchádzajúcimi funkciami v nemalej miere odrážajú aj v sociálnej komunikácii seniorov. Motivácia k účasti na (sociálnej) komunikácii je u každého seniora iná. Vo všeobecnosti možno rozlišovať niekoľko motívov komunikácie, ako napr. *kognitívna motivácia* (senior sleduje odovzdanie nejakej myšlienky, poznatku, vyjadrenie názoru a pod.), *zistovacia a orientačná motivácia* (senior sa pýta, aby sa lepšie orientoval v názoroch, postojoch, témach, o ktorých sa baví, a pod.), *združovacia motivácia* (senior vstupuje do komunikácie, pretože má potrebu nadväzovať sociálne kontakty), *sebapotvrzovacia motivácia* (ide o potvrdenie si vlastnej ceny), *adaptačná motivácia* (senior komunikáciou vyjadruje svoje postavenie, sociálne roly, zároveň sa prispôbuje prostrediu atď.), „*presilová*“ *motivácia* (vychádza z potreby človeka uplatniť sa, upútať na seba pozornosť a pod.), *pôžitkárska motivácia* (súvisí napr. s potrebou človeka oddýchnuť si, zabaviť sa a pod.), *existenciálna motivácia* (komunikácia, ktorá dáva zmysel života) a i. (Vybiral, 2009: 33-35).

Komunikácia so seniormi v rôznych sociálnych situáciách (v rodine, medzi priateľmi, na verejnosti, v ďalšom vzdelávaní a pod.) má svoje špecifiká, nehovoriac o osobitostiach komunikácie so seniormi vôbec. A. Pokorna (2010: 54) menuje faktory, ktoré ovplyvňujú *schopnosť seniora prijímať obsah komunikácie*, a to sú fyzické, psychické, kognitívne a psychosociálne zmeny. Ďalej menuje činitele, ktoré ovplyvňujú *schopnosť seniora dekódovať obsah komunikácie*, ako napr. súčasný psychický a fyzický stav, kognitívne zmeny, temperament, charakter, vzdelanie a pod. Poslednú skupinu faktorov tvoria tie, ktoré ovplyvňujú *schopnosť seniora produkovať nové obsahy či reakcie na pôvodnú informáciu*. Ide o nasledovné faktory: súčasný psychický a fyzický stav, kognitívne zmeny, vekové osobitosti sémantickej a epizodickej pamäti, schopnosť slovnej produkcie a ďalšie (Pokorna, 2010: 54).

Neraz sú nezvládnuté pravidlá komunikácie so seniormi pôvodcom medzigeneračných, ale aj vnútrogeneračných konfliktov¹, nezaujmu seniorov o komunikáciu, nepochopenia sprostredkovaného obsahu a pod. M. Hauke (2014: 86-87) preto odporúča rešpektovať určité pravidlá pri (sociálnej) komunikácii so seniormi, a to: 1) Nedávať rady, pokiaľ o ne senior nestojí. 2) Rešpektovať seniora aj s jeho zvláštnosťami. 3) Vnímať želania seniora a nebrať ich na ľahkú váhu. 4) Pracovať s príbehom seniora, ktorý nám rozpráva. 5) Nepasovať sa do úlohy záchrancu a riešiť problémy za seniora. 6) Nebagatelizovať problémy seniora. 7) Komunikovať so seniorom takým spôsobom, ktorý zodpovedá jeho veku.

Faktom však zostáva, že *jednoduchosťou* (s prihliadnutím na vek, schopnosti, zdravotné obmedzenia a i.), *usporiadanosťou* (obsahu komunikácie), *stručnosťou* a *podnetnosťou* (zaujímavosť, aktuálnosť a emočná stránka obsahu komunikácie) možno doceliť, že komunikácia (so seniormi) bude zrozumiteľná (Hauke, 2014: 87). Autorka ďalej uvádza, že v komunikácii so staršími ľuďmi treba hovoriť adekvátne nahlas, správne artikulovať, prihliadať na fyzický stav a iné zdravotné obmedzenia, používať slovník staršej generácie, trpezlivo počúvať, využívať taktlnú komunikáciu a prispôbiť im tempo reči (Hauke, 2014: 88).

Proces starnutia, ktorý sa prejavuje v oblasti biologickej, psychickej, sociálnej a duchovnej (bližšie o tom napr. Cornanicova, 1998; Vagnerova, 2000; Hotar, Paska, Perhacs et al., 2000; Balogova, 2005; Krivohlavy, 2011; Kovac, 2013 a i.), i samotná staroba neraz prinášajú do života starnúceho a starého človeka rôzne prekážky, s ktorými sa musí vyrovnávať, príp. ich preklenúť. Rôzne bariéry sa objavujú aj v rovine komunikačnej. M. Venglarova (2007: 74-75) ich člení do troch skupín, a to *bariéry na strane seniora* (neochota, nedôvera, obavy, tabu témy, únava, stres, úzkosti a i.), *bariéry na strane pracovníka*, príp. možno dodať *komunikačného partnera* (strach zo závažných tém, nedostatok času, zlá skúsenosť so seniorom a i.) a *bariéry, ktoré sa vyskytujú v prostredí* (hluk, absentujúce súkromie, zhon a ďalšie). Autorka ďalej správne poznamenáva, že pokiaľ senior fyzicky trpí v dôsledku rôznych zdravotných problémov, ktoré má, jeho záujem o spoločenskú rovinu komunikácie klesá (Venglarova, 2007: 75). A. Pokorna (2010: 53) píše o *vnútorných bariérach*, ku ktorým radí napr. obavy z neúspechu, negatívne emócie, nepripravenosť, fyzické nepohodlie, chorobu a prekážky, vyplývajúce z prežívania či zdravotného stavu seniora, a o *vonkajších bariérach*, medzi ktoré počíta napr. hluk, šum, vizuálne rozptýlenie, neschopnosť počúvať a prekážky z vonkajšieho prostredia.

V sociálnej komunikácii so seniormi hrajú významnú (negatívnu) rolu viaceré z uvádzaných bariér, ktoré je potrebné podľa možností eliminovať. Osobitnú pozornosť si zasluhujú aj nevhodné spôsoby komunikácie so staršími ľuďmi, ako

---

¹ B. Zapletal a J. Misikova (2002: 31) sa pri výklade pojmu sociálna mobilita, t. j. „pohyb jednotlivcov a skupín v sociálnej štruktúre“, zmieňujú o intrageneračnej (pohyb v rámci jednej generácie) a intergeneračnej (pohyb medzi dvomi alebo viacerými generáciami) mobilite. Uvádzaný model sa dá uplatniť aj v nami riešenej problematike.

napr. elderspeak, directive speech, bossy talk, baby talk, newspeak, nursing speak alebo overly nurturing talk (viac o nich: Pokorna, 2010: 61-67).

V predkladanej štúdií sme venovali zvýšenú pozornosť seniorom bez závažnejších (mentálnych) zdravotných obmedzení, akým je napr. Alzheimerova choroba, ktoré akiste ovplyvňujú aj kvantitu a kvalitu sociálnej komunikácie seniorov medzi sebou navzájom, s rodinou, opatrovateľmi a osobami/inštitúciami z externého sociálneho prostredia. Bližšie sa komunikácii s touto špecifickou skupinou starších osôb venujú rôzne publikácie (napr. Venglarova, 2007; Jirak, Holmerova, Borzova et al., 2009; Hauke, 2014 a ďalší). Len na okraj uvádzame, že okrem zdravotného stavu vplýva na kvalitu komunikácie ešte mnoho ďalších faktorov, ktoré J. Gabura (2010: 35-36), na základe iných prác, zhrnul nasledovne: osobnosť komunikačných partnerov, kvalita percepcie, typ prostredia, participácia ďalších osôb, vonkajší vzhľad komunikačných partnerov, vzťah k adresátovi, recipročný vzťah komunikačných partnerov, kultúrny a časový kontext, motivácia, komunikačné normy, atmosféra a médiá prenosu.

Namiesto záveru

Okrem sociálneho kontaktu a sociálnej komunikácie, zastúpenej v bežnom živote seniorov, existujú aj profesionálne ponúkané aktivity na rozvíjanie komunikačných zručností (spôsobilostí), či sociálnej komunikácie ako takej. Jednou z nich je aj *výcvik personálnych a sociálnych spôsobilostí*, ktorý sa môže realizovať tak u sebestačných seniorov, a to napr. počas štúdia na univerzite tretieho veku (viac o tom: Hupkova, Zimermanova, 2012), ako aj u nesebestačných seniorov, žijúcich v zariadení sociálnych služieb, a to napr. v rámci rôznych povinných a/alebo nezáväzných aktivít (bližšie o tom: Zakon c. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov; Hatar, 2014). Ďalšou z možností na rozvíjanie sociálnej komunikácie v starobe je aj *cudzojazyčné vzdelávanie*, ktoré je taktiež zamerané na nadobúdanie či rozvíjanie komunikačných zručností (spôsobilostí), i keď v cudzom jazyku. E. Stranovska (2011: 34) uvádza, že „učenie sa cudziemu jazyku v sebe zahŕňa nielen osvojovanie si výslovnosti, pravopisu, gramatických pravidiel, komunikatívnych zručností a pod., ale aj zmenu seba samého prostredníctvom osvojenia si nových sociálnych noriem, mravov, zvykov kultúry cudzieho jazyka, čo má významný vplyv na sociálnu povahu jednotlivca. Posilňuje sa interkultúrne povedomie, poznanie iných kultúr, zvyklostí a uvedomovanie si vlastnej identity“. E. Homolova (2018: 15) potvrdzuje, že seniori participujú na cudzojazyčnom vzdelávaní aj kvôli sociálnym kontaktom, spoločenskej angažovanosti, zmysluplnému prežívaniu voľného času, zvládaniu zmien, vyplývajúcich z odchodu z pracovného života, ako aj kvôli udržiavaniu vlastných psychických a telesných síl. V našich podmienkach sa problematike cudzojazyčného vzdelávania seniorov venovali napr. C. Hatar a S. Grofcikova (2016), C. Hatar (2016), C. Hatar, P. Jedlickova a M. Muller de Morais (2017), C. Hatar a P. Jedlickova (2018), E. Homolova (2018) a ďalší. V neposlednom rade sa na rozvíjanie sociálnej komunikácie u seniorov môže využiť aj *medzigeneračné učenie*. P. Jedlickova (2017: 29), na základe iných autorov, uvádza viaceré benefity medzigeneračného učenia pre seniorov, medzi inými aj rozvoj sociálnych zručností.² M. Hupkova (2010: 8) konštatuje, že „dôležité sociálne spôsobilosti sa vzťahujú k procesom sociálnej percepcie, sebaopoznávania a poznávania druhých, ku komunikácii, zvládania konfliktov a náročných životných

---

² Odborná psychologická literatúra používa namiesto pojmu sociálne, príp. komunikačné zručnosti pojem sociálne, príp. komunikačné spôsobilosti (podrobnejšie o tom napr. Hupkova, 2010).

situácií“, pričom sociálne spôsobilosti podľa autorky obsahujú prvky, ktoré sa vzťahujú k sebe samému, a prvky, ktoré sa týkajú medziľudských vzťahov.

Z uvedeného nám vyplýva, že existuje množstvo príležitostí, ako podporovať spoločenský život seniorov, ktorého súčasťou je aj samotná sociálna komunikácia, aby aktívne prežívali obdobie vlastnej staroby (k aktívnemu starnutiu vid' napr. Aktiv Altern: Rahmenbedingungen und Vorschläge für politisches Handeln, 2002; Petrova Kafkova, 2012; Repkova, 2012a,b; Butorova et al., 2013).

Bibliographic references

Aktiv Altern: Rahmenbedingungen und Vorschläge für politisches Handeln. Available online:

http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/67215/2/WHO_NMH_NPH_02.8_ger.pdf

BALOGOVA, B. 2008. Edukacia ako zmysel života seniora/ky. In: Svet seniora – senior vo svete. Presov: PU, pp. 11-26. ISBN 978-80-8068-814-1.

BALOGOVA, B. 2005. Seniori. Presov: Akcent Print. ISBN 80-969274-1-8.

BUTOROVA, Z. et al. 2013. Stvrty rozmer tretieho veku. Desat kapitol o aktívnom starnutí. Bratislava: Institut pre verejné otázky. ISBN 978-80-89345-44-1.

CEVELA, R. – KALVACH, Z. – CELEDOVA, L. 2012. Sociální gerontologie. Uvod do problematiky. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3901-4.

CORNANICOVA, R. 1998. Edukacia seniorov. Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku. Bratislava: UK. ISBN 80-223-1206-1.

DELHEES, K. H. 1994. Was ist soziale Kommunikation? In: Soziale Kommunikation. Psychologische Grundlagen für das Miteinander in der modernen Gesellschaft. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 11-47. ISBN 978-3-663-05986-8. Available online: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-663-05986-8_1

GABURA, J. 2010. Komunikacia pre pomahajúce profesie. Bratislava: UK. ISBN 978-80-223-2752-7.

GEIST, B. 1992. Sociologický slovník. Praha: VP. ISBN 80-85605-28-7.

GIDDENS, A. 1999. Sociologie. Praha: ARGO. ISBN 80-7203-124-4.

GONDOVA, M. 1999. Sociálna percepcia a sociálna komunikácia v podmienkach domovov stredoskolskej mládeže. In: Vychovateľ, vol. 44, n. 3-4, pp. 14-16. ISSN 0139-6919.

HARTL, P. – HARTLOVA, H. 2010. Velký psychologický slovník. Praha: Portal. ISBN 978-80-7367-686-5.

HASKOVCOVA, H. 2010. Fenomen stari. 2. vydanie. Praha : HBT. 368 s. ISBN 978-80-87109-19-9.

HATAR, C. 2016. Cudzojazyčná edukácia inštitucionalizovaných seniorov (nielen) so zdravotným postihnutím. In: LLCE, vol. 3, n. Special edition, pp. 69-84. ISSN 2453-7101. Available online: http://files.jolace.webnode.sk/200002779-4f25e511a3/LLCE_2016_special_edition.pdf

HATAR, C. 2014. Kvalita života inštitucionalizovaných seniorov v edukacnom kontexte. Nitra: UKF. ISBN 978-80-558-0701-0.

HATAR, C. – GROFCIKOVA, S. 2016. Foreign language education of seniors. In: JoLaCE, vol. 4, n. 1, pp. 158-179. ISSN 1339-4045. Available online: <https://content.sciendo.com/view/journals/jolace/4/1/article-p110.xml>

HATAR, C. – JEDLICKOVA, P. 2018. Cudzojazyčné vzdelávanie dospelých ako príprava na starobu v Nemecku a Španielsku. In: Adult education 2017 – in time of resonant social changes. Praha: CAS, pp. 165-175. ISBN 978-80-906894-2-8.

HATAR, C. – JEDLICKOVA, P. – MULLER DE MORAIS, M. 2017. Foreign language education to seniors through intergenerational programmes. In: JoLaCE, vol. 5, n. 1, pp. 103-117. ISSN 1339-4584. Available online: <https://content.sciendo.com/view/journals/jolace/5/1/article-p103.xml>

- HAUKE, M. 2014. Zvladani problemovych situaci se seniory nejen v pecovatelskych sluzbach. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5216-7.
- HOMOLOVA, E. 2018. Jazykova edukacia seniorov. Banska Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1407-3.
- HOTAR, V. – PASKA, P. – PERHACS, J. et al. 2000. Vychova a vzdelavanie dospelych. Andragogika. Terminologicky a vykladovy slovník. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-02814-9.
- HRAPKOVA, N. 2008. Rozmanitost vo vzdelavani seniorov v krajinach Europy – situacia a vysledky prieskumu. In: Svet seniora – senior vo svete. Presov: PU, pp. 27-38. ISBN 978-80-8068-814-1.
- HUPKOVA, M. 2010. Rozvijanie socialnych sposobnosti v pomahajucich profesiach. Nitra: UKF. ISBN 978-80-8094-704-0.
- HUPKOVA, M. – ZIMERMANOVA, M. 2012. Socialno-psychologicky vycvik ako jedna z efektivnych foriem edukacie seniorov. In: Medzigeneracne mosty : vstupujeme do roka medzigeneracnej solidarity. Presov: PU, pp. 213-231. ISBN 978-80-555-0548-0.
- JEDLICKOVA, P. 2014a. Edukacia zdravotne znevyhodenych dospelych a seniorov v rezidencialnych zariadeniach. Nitra: UKF. ISBN 978-80-558-0611-2.
- JEDLICKOVA, P. 2014b. Medzigeneracne ucenie ako jedna z foriem edukacie seniorov. In: Andragogicka revue, vol. 6, n. 2, pp. 31-37. ISSN 1804-1698.
- JEDLICKOVA, P. 2017. Medzigeneracne ucenie v rodinnom prostredi ako prevencia agresivneho spravania u deti. Nitra: UKF. ISBN 978-80-558-1178-9.
- JESENSKY, J. 2000. Andragogika a gerontagogika handicapovanych. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-823-9.
- JIRAK, R. – HOLMEROVA, I. – BORZOVA, C. et al. 2009. Demence a jine poruchy pameti. Komunikace a kazdodenni pece. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2454-6.
- KADLUBEKOVA, D. 2015. K niektorým otazkam konstituujúcej sa špeciálnej andragogiky. In: Vzdelavatelía dospelých a ich andragogické posobenie. Banská Bystrica: UMB, pp. 321 – 336. ISBN 978-80-557-1008-2.
- KAMINSKA, D. 2017. Duchovni rozmer v peci o seniory. Nepublikovana prednaska. Praha: Centrum Seřorina.
- KALVACH, Z. et al. 1997. Uvod do gerontologie a geriatrie. 1. dil. Gerontologie obecna a aplikovana. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-366-0.
- KELLER, J. 1995. Uvod do sociologie. Praha: SLON. ISBN 80-85850-06-0.
- KOVAC, D. 2013. Umne starnut. Fragmenty. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1280-3.
- KRISTOVA, J. 2009. Komunikacia v osetrovatelstve. Martin: Osveta. ISBN 978-80-8063-160-3.
- KRIVOHLAVY, J. 2011. Starnuti z pohledu pozitivni psychologie. Moznosti, které cekaji. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3604-4.
- KRYSTON, M. et al. 2011. Zaujmove vzdelavanie dospelych. Teoreticke vychodiska. Banska Bystrica: UMB. ISBN 978-80-557-0211-7.
- LANGMEIER, J. – KREJCIROVA, D. 1998. Vyvojova psychologie. Praha: Grada. ISBN 80-7169-195-X.
- LENHARDTOVA, M. et al. 2015. Kooperativna edukacia deti a seniorov v rezidencialnych zariadeniach. Presov: PU. ISBN 978-80-555-1534-2.
- LIVECKA, E. 1979. Uvod do gerontopedagogiky. Praha: USI pri MS.
- MASARIK, P. et al. 1994. Vseobecna a porovnavacia pedagogika. Vybrane kapitoly. Nitra: VSPg. ISBN 80-88-738-16-4.
- MATULCIK, J. 2004. Teorie vychovy a vzdelavania dospelych v zahranici. Bratislava: Gerlach Print. ISBN 80-89142-02-8.

- MOTSCHNIG, R. – NYKL, L. 2011. Komunikace zameraná na človeka. Rozumieť sebe i druhým. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3612-9.
- Odporúčanie Európskeho parlamentu a rady z 18.12.2006 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie a Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie – európsky referenčný rámec. Available online: http://nuczv.sk/images/dokumenty_na_stiahnutie/europske_svetove_dokumenty/klucove_kompetencie_pre_celozivotne_vzdelavanie.pdf
- ONDRŮSOVÁ, J. 2011. Stari a smysl života. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1997-2.
- PACOVSKÝ, V. 1990. O stáru a stáru. Praha: AVICENUM. ISBN 80-201-0076-8.
- PERHACS, J. 2004. Geragogika. Nepochybne prednášky. Nitra: PF UKF.
- PERHACS, J. 2011. Personalizačné a socializačné aspekty rozvoja osobnosti dospelých. 2. upravené vydanie. Praha: Rozlet a Česká andragogická spoločnosť. ISBN 978-80-904824-4-9.
- PETROVA KAFKOVÁ, M. 2012. Dobrovoľníctvi senioru ako súčasť aktívneho stáru. In: Sociologia, vol. 44, n. 2, pp. 212-232. ISSN 1336-8613. Available online: <http://www.sav.sk/journals/uploads/05241016Petrova-Kafkova2%20-%20upravena%20studia.pdf>
- PICHAUD, C. – THAREAUOVÁ, I. 1998. Soužití se starsími lidmi. Praha: Portal. ISBN 80-7178-184-3.
- POKORNA, A. 2010. Komunikace se seniory. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3271-8.
- PORUBSKÁ, G. – DURDIÁK, L. 2005. Manažment vzdelávania dospelých. Nitra: SlovDidac. ISBN 80-969303-0-3.
- POZAR, L. 1997. Psychológia osobnosti postihnutých. Bratislava: UK. ISBN 80-223-1159-6.
- POZAR, L. 2007. Základy psychológie ľudí s postihnutím. Trnava: TU a VEDA. ISBN 978-80-8082-147-0.
- PRUSAKOVÁ, V. 2005. Základy andragogiky I. Bratislava: Gerlach Print. ISBN 80-89142-05-2.
- RABUSICOVÁ, M. – BRUCKNEROVÁ, K. – KAMANOVA, L. – NOVOTNÝ, P. – PEVNA, K. – VAREJKOVÁ, Z. 2016. Mezigenerační učení. Teorie, výzkum, praxe. Brno: MU. ISBN 978-80-210-8460-5.
- REPKOVA, K. 2012a. Dobrovoľníctvo v kontexte aktívneho stáru: konceptuálna evolúcia a pretrvávajúce stereotypy. In: Rodina a práca, n. 4, 46 s. ISSN 1336-7153.
- REPKOVA, K. 2012b. Dobrovoľníctvo v sektore dlhodobej starostlivosti a aktívne stáru. In: Sociologia, vol. 44, n. 4, pp. 451-475. ISSN 1336-8613. Available online: <http://www.sav.sk/journals/uploads/09101210Repkova2%20-%20OK.pdf>
- REPKOVA, K. et al. 2010. Dlhodobá starostlivosť o starších na Slovensku a v Európe (I). Neformálna starostlivosť. Kvalita. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. ISBN 978-80-7138-130-3.
- STRANOVSKÁ, E. 2011. Psycholingvistiká: determinanty osvojovania si a učenia sa cudzieho jazyka a kultúry. Brno: MSD. ISBN 978-80-7392-181-1.
- STRIZENEC, M. 2007. Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie. ISBN 978-80-88910-24-4. Available online: http://www.psychologia.sav.sk/upload/MS_Novsie-psychologicke-pohlady-na-religiozitu-a-spiritualitu.pdf
- STRNADOVÁ, V. 2011. Interpersonálna komunikácia. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-157-0.
- SERAK, M. 2009. Zájmové vzdelávanie dospelých. Praha: Portal. ISBN 978-80-7367-551-6.
- SUTAKOVÁ, V. – FERENCOVÁ, J. – ZAHATNANSKÁ, M. 2017. Socialná a didaktická komunikácia. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-548-4.

- SVEC, S. 2008. Anglicko-slovenský lexikon pedagogiky a andragogiky. Bratislava: Iris. ISBN 978-80-89256-21-1.
- SVEC, S. (ed.). 2015. Slovenska encyklopedia edukologie. Bratislava: UK. ISBN 978-80-223-3747-2.
- SVEC, S. et al. 1998. Metodologia vied o vychove. Kvantitatívno-scientifické a kvalitatívno-humanitné prístupy v edukacnom výskume. Bratislava: IRIS. ISBN 80-88778-73-5.
- TOKAROVA, A. 2002. K metodologickým otázkam výskumu a hodnotenia kvality života. In: TOKAROVA, A. (ed.). Kvalita života v kontextoch globalizácie a vykonovej spoločnosti. Presov: PU, pp. 11 – 29. ISBN 80-8068-087-6.
- VAGNEROVA, M. 2000. Výchova psychologie. Detství – dospelost – stari. Praha: Portal. ISBN 80-7178-308-0.
- VENGLAROVA, M. 2007. Problematicke situace v peci o seniory. Prirucka pro zdravotnicke a socialni pracovníky. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2170-5.
- VYBIRAL, Z. 2009. Psychologie komunikace. Praha: Portal. ISBN 978-80-7367-387-1.
- ZACHAROVA, E. 2016. Komunikace v ošetrovateľskej praxi. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0156-6.
- Zakon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní v znení neskorších predpisov. Available online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2009/568/20150901>
- Zakon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov. Available online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/>
- ZAPLETAL, B. – MISIKOVA, J. 2002. Přehled vybrané sociologické problematiky. Ostrava: OU. ISBN 80-7042-207-6.
- ZIMERMANOVA, M. 2013. Cooperation between Children and Seniors and Its Impact on the Quality of Life in Residential Care Conditions. In: The New Educational Review, vol. 33, n. 3, pp. 19 – 32. ISSN 1732-6729.
- ZIMERMANOVA, M. 2012. Kooperácia detí a seniorov v rezidenčných podmienkach. Nitra: UKF. ISBN 978-80-558-0177-3.

Words: 3865

Characters: 29 917 (16,62 standard pages)

doc. PaedDr. Ctibor Határ, PhD.
Department of Pedagogy
Faculty of Education
Constantine the Philosopher University in Nitra
Dražovská cesta 4, 949 74 Nitra
Slovakia
chatar@ukf.sk